

STATUS PRAWNY ZAPISOBIERCY WINDYKACYJNEGO (ZAGADNIENIA WYBRANE)

Hanna Witczak

I Katedra Prawa Cywilnego
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Wprowadzenie do polskiego systemu prawnego zapisu windykacyjnego jest kolejnym etapem reformy prawa spadkowego. Stanowiący wyjątek od zasady sukcesji uniwersalnej *legatum per vindicationem* wywołuje skutki o charakterze rzeczowym, tzn. że w chwili otwarcia spadku przeznaczone w zapisie dla uprawnionego określone prawo przechodzi na zapisobiercę. Nabycie zapisu z chwilą otwarcia spadku ma, tak jak nabycie spadku, charakter tymczasowy. Zapisobiercy windykacyjnemu przysługuje uprawnienie do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu. Treścią oświadczenia zapisobiercy windykacyjnego może być tylko przyjęcie albo odrzucenie zapisu. Odmienne niż ma to miejsce w przypadku spadkobiercy, zapisobierca windykacyjny nie ma możliwości poprzez złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku o odpowiedniej treści (przyjęcie wprost lub z dobrodziejstwem inwentarza), wpłynąć na zakres swojej odpowiedzialności za długi spadkowe. Zakres odpowiedzialności zapisobiercy za długi spadkowe został ograniczony ustawowo do wartości przedmiotu zapisu windykacyjnego według stanu i cen z chwili otwarcia spadku – ograniczenie *pro viribus patrimonii*. Do chwili działu spadku zapisobiercy windykacyjni wraz ze spadkobiercami ponoszą solidarną odpowiedzialność za długi spadkowe, natomiast od chwili działu spadku spadkobiercy i zapisobiercy windykacyjni ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe proporcjonalnie do wartości otrzymanych przysporzeń. Mechanizm rozłożenia ciężaru długów spadkowych na te dwie kategorie podmiotów tłumaczy się tym, że – materialnie rzecz biorąc – zapis windykacyjny jest powołaniem do spadku w zakresie jednego przedmiotu, a nie zapisem.

Słowa kluczowe: zapis windykacyjny, rozrządzenie testamentowe, sukcesja uniwersalna, sukcesja singularna

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Ustawą z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – *Kodeks cywilny* oraz niektórych innych ustaw¹ wprowadzono do polskiego systemu prawnego, eliminując jedno z ograniczeń zasady swobody testowania², tzw. zapis windykacyjny

¹ Dz. U. Nr 85, poz. 458. Ustawa weszła w życie 23 października 2011 r. Większość autorów przyjmuje, że nowe przepisy stosuje się do testamentów sporządzonych od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy [zob. np. K. Osajda, *Komentarz do art. 981¹ k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2011, Legalis (komentarze *on line*), p. 48–51]. Odmienne stanowisko, zgodnie z którym ustawę stosuje się do spadków otwartych od dnia 23 października 2011 r., niezależnie od daty sporządzenia testamentu, zajmuje P. Księżak, *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012, s. 46–48. Zob. też, M. Kłoda, *Problemy kolizyjne przepisów o zapisie windykacyjnym*, Palestra 2012, nr 1–2, s. 23 i n.

² M. Niedoślą, *Swoboda testowania*, Bielsko-Biała 2004, s. 98.

(*legatum per vindicationem*)³. Zapis windykacyjny, co jest jego główną zaletą, stwarza spadkodawcy „szanse większego wpływu na losy poszczególnych przedmiotów majątkowych po jego śmierci”⁴. W dotychczas obowiązującym stanie prawnym, ze względu na przyjętą w odniesieniu do dziedziczenia zasadę sukcesji uniwersalnej, nie było możliwe, aby określone składniki spadku (przedmioty majątkowe) nabywali jedynie niektórzy spadkobiercy⁵. Zasada sukcesji uniwersalnej oznacza, że spadkobiercy, niezależnie od tytułu powołania do dziedziczenia, nabywają spadek jako całość, a udział każdego z nich zarówno w spadku, jak i w poszczególnych przedmiotach wchodzących w jego skład, jest określony za pomocą ułamka⁶. *Legatum per vindicationem* stanowi wyjątek od

³ Odpowiednie unormowania zawarto w dodanym do Działu III Tytułu III ks. IV k.c. rozdziale II zatytułowanym „Zapis windykacyjny” (art. 981¹ – 981 (6)). Nowe przepisy dotyczą wyłącznie zapisu windykacyjnego. W sprawach nieuregulowanych w nowym rozdziale oraz w przepisach szczególnych, do zapisu windykacyjnego stosuje się odpowiednio przepisy o zapisie zwykłym (art. 981 (6) k.c.). Wprowadzenie zapisu windykacyjnego oznaczało konieczność nowelizacji części przepisów księgi IV, w tym w szczególności przepisów o obliczaniu wysokości zachowku, odpowiedzialności za długi spadkowe ze szczególnym uwzględnieniem zasad odpowiedzialności za dług z tytułu zachowku, stwierdzeniu nabycia spadku oraz ochronie dziedziczenia. Zob. w szczególności M. Pazdan, *Opinia o ustawie z dnia 4 lutego 2011r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 1107)*, s. 6; z opinią można zapoznać się na stronach Senatu (www.senat.gov.pl) oraz tenże, w: *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz do artykułów 450–1088*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2011, s. 1154.

⁴ M. Pazdan, w: *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. Z. Radwańskiego, Warszawa 2006, s. 185.

⁵ W przypadku wątpliwości odnośnie charakteru prawnego rozrządzenia/rozrządzeń, których treścią jest „przekazanie, pozostawienie, zapisanie” poszczególnych przedmiotów majątkowych określonym osobom (tj. czy wolą testatora było powołanie wskazanych osób do dziedziczenia z jednoczesnym wskazaniem sposobu działu spadku, czy jedynie ustanowienie na ich rzecz zapisów), zastosowanie znajdują reguły interpretacyjne zawarte w przepisie art. 961 k.c. Zgodnie z tą regułą, osobę, której spadkodawca w testamencie przeznaczył poszczególne przedmioty majątkowe, które wyczerpują cały lub prawie cały spadek, poczytuje się, w razie wątpliwości, nie za zapisobiercę, lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku. Jeżeli takie rozrządzenie testatora dotyczy kilku osób, osoby te poczytuje się, w razie wątpliwości, za spadkobierców powołanych do całego spadku w częściach ułamkowych odpowiadających stosunkowi wartości przeznaczonych im przedmiotów, a nie zapisobierców. Mając na uwadze motywację działań osób sporządzających testamenty, ustawodawca przyjął, że przeznaczenie ściśle określonej osobie przedmiotów majątkowych wyczerpujących prawie cały spadek jest przejawem woli uczynienia jej następcą pod tytułem ogólnym, tj. spadkobiercą. W pozostałych przypadkach spadek dziedziczą spadkobiercy ustawowi obciążeni obowiązkiem wykonania zapisów (tak SN w postanowieniu z 3.11.2004 r., III CK 472/03, niepubl.). Zob. H. Witczak, *Zmiany w prawie spadkowym – zapis windykacyjny*, MoP 2011, nr 20, s. 1079–1080 oraz powołaną tam literaturę i orzecznictwo. Zob. też (na tle poprzedniego stanu prawnego) J. Gwiazdomorski, *Dziedziczenie czy następstwo szczególne? (przyczynek do dyskusji nad art. 103 pr. spadk.)*, „Przegląd Notarialny” 1950, t. I, s. 211 i n.

⁶ Zob. np. J. St. Piątoski, w: *System prawa cywilnego. T. IV. Prawo spadkowe*, pod red. J. St. Piątoskiego, Wrocław 1986, s. 89–91; J. St. Piątoski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2011, s. 53–54 oraz M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz...*, s. 1153. Zob. też postanowienie SN z 8.09.1975 r., III CRN 218/75, OSNCP 1976, z. 9, poz. 200 oraz uzasadnienie postanowienia SN z 6.04.1998 r., I CKU 35/98, niepubl.

zasady sukcesji uniwersalnej, ponieważ wskutek jego ustanowienia przeznaczone w testamencie dla uprawnionego określone prawo⁷ (np. własności rzeczy oznaczonej co do tożsamości) z chwilą otwarcia spadku przechodzi na zapisobiercę. Przyjęte rozwiązanie pozwala testatorowi w sposób wiążący zadecydować o sposobie podziału swojego majątku (tzn. o tym, jakie przedmioty majątkowe przypadną poszczególnym spadkobiercom)⁸.

CHARAKTER PRAWNY ZAPISU I SKUTKI JEGO USTANOWIENIA

Zapis jest rozrządzeniem testamentowym, dzięki któremu spadkodawca może zadysponować określonymi przedmiotami majątkowymi, przeznaczając je oznaczonym podmiotom, bez powoływania ich do dziedziczenia⁹. Skutki takiego rozrządzenia mogą być jednak różne i zależą od przyjętej w konkretnym systemie prawnym konstrukcji zapisu.

Ustanowienie zapisu może skutkować powstaniem w chwili śmierci spadkodawcy jedynie stosunku obligacyjnego pomiędzy spadkobiercą a zapisobiercą (tzw. zapis zwykły) albo powstaniem bezpośrednio skutków rzeczowych, co oznacza, że z chwilą otwarcia spadku prawo stanowiące przedmiot zapisu przechodzi na zapisobiercę (tzw. zapis windykacyjny)¹⁰. Podkreślić należy, w związku ze

⁷ Przedmiot zapisu windykacyjnego został ograniczony do rzeczy i praw enumeratywnie wymienionych w art. 981¹ § 2 k.c. Szerzej odnośnie przedmiotu zapisu windykacyjnego zob. np. K. Osajda, *Komentarz do art. 981¹ k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 154–242.

⁸ W praktyce wcale nierzadko testator rozrządza swoim majątkiem na wypadek śmierci właśnie w ten sposób, że przeznaczając określonej osobie/osobom poszczególne przedmioty majątkowe. Niestety bardzo często pomiędzy wolą spadkodawcy a obowiązującą w odniesieniu do dziedziczenia zasadą sukcesji uniwersalnej dochodzi do konfliktu. Źródłem tego konfliktu, na co trafnie zwraca się uwagę w literaturze, jest nieznanostwo „mechanizmu” dziedziczenia. Spadkodawca, który chce podzielić swój majątek pomiędzy konkretne osoby, często nie „dostrzega” różnicy pomiędzy powołaniem do spadku a ustanowieniem zapisu. Konstrukcja sukcesji uniwersalnej jest dla wielu testatorów niezrozumiała (K. Łaski, *Postępowanie spadkowe. Proponowane kierunki zmian*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2001, nr 7–8, s. 80–81), dla większości „bardzo sztuczna” jest także konstrukcja zapisu zwykłego (M. Niedośpiiał, *Zasadnicze rozrządzenia testamentowe*, „Studia Prawnicze” 1997, z. 2, s. 70. Zob. też M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz...*, s. 1153).

⁹ Zob. art. 112 dekretu z 8.10.1946 r. – Prawo spadkowe (Dz. U. nr 60, poz. 328 ze zm.). Por. M. Niedośpiiał, *Zasadnicze rozrządzenia...*, s. 69. Nie budzi wątpliwości, że zapis może zostać uczyniony także na rzecz spadkobiercy. Najczęściej jednak, jak podkreśla się w literaturze (S. Wójcik, w: *System prawa cywilnego. T. IV. Prawo spadkowe*, pod red. J. St. Piątowskiego, Wrocław 1986, s. 254), „zapis ustanawia się na rzecz osoby, która nie jest spadkobiercą po danym spadkodawcy, a zwłaszcza która w konkretnym wypadku nie dziedziczy po nim”. Odnośnie pojęcia zapisu (historycznie i współcześnie) zob. w szczególności E. Niezbecka, *Zapis*, Lublin 1990, s. 8 i n. Zob. też W. Wołodkiewicz, *Na marginesie projektów zmian w polskim prawie spadkowym*, Palestra 2011, nr 1–2, s. 187.

¹⁰ Zob. np. E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 172 oraz M. Niedośpiiał, *Swoboda testowania...*, s. 93–94

sposobem uzyskania korzyści przez zapisobiercę, że przedmiot zapisu windykacyjnego, odmiennie niż zwykłego, nie wchodzi w skład spadku.

Nabywanie korzyści ze spadku w przypadku ustanowienia zapisu zwykłego następuje pośrednio, ponieważ wszystkie prawa stanowiące składniki spadku, w tym także te stanowiące przedmiot zapisu, przechodzą z chwilą otwarcia spadku na spadkobierców, a zapisobierca, bez względu na przedmiot zapisu¹¹, nabywa jedynie roszczenie o jego wykonanie¹². Zobowiązaniem z tytułu zapisu jest spadkobierca, na którego taki obowiązek nałożył w testamencie spadkodawca. Zapis zwykły wydłuża „proces” przejścia konkretnych praw na zapisobiercę (odwleka uzyskanie korzyści przez zapisobiercę) i co najistotniejsze, wymaga od uprawnionego podjęcia określonych czynności, w szczególności zawarcia umowy o skutkach rzeczowych¹³. Zapisobierca nabywa korzyść z tytułu zapisu zwykłego dopiero z chwilą jego wykonania przez spadkobiercę. Ze względu na możliwość przedawnienia roszczenia z tytułu zapisu (art. 981 k.c.)¹⁴ nie zawsze dojdzie do urzeczywistnienia w omawianym zakresie woli spadkodawcy¹⁵.

CHARAKTER PRAWNY NASTĘPSTWA PRAWNEGO ZAPISOBIERCY

Polski ustawodawca w 1964 r. zdecydował o przyjęciu w *Kodeksie cywilnym*¹⁶ konstrukcji zapisu o skutkach obligacyjnych (*legatum per damnationem*)¹⁷ i dotychczas jedynie ten rodzaj zapisu był regulowany w księdze IV *Kodeksu cywilnego*¹⁸.

¹¹ Nawet, gdy jest nim prawo własności rzeczy oznaczonej co do tożsamości.

¹² Zob. w szczególności S. Wójcik, *op. cit.*, s. 252; S. Wójcik, F. Zoll, w: *System prawa prywatnego*. Tom 10. *Prawo spadkowe*, pod red. B. Kordasiewicza, Warszawa 2009, s. 376; J. Górecki, *Zapis windykacyjny – uwagi de lege ferenda*, w: *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szykowi*, pod red. E. Drozda, A. Oleszki i M. Pazdana, Kluczbork 2007, s. 126; M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny*. Tom II. *Komentarz...*, s. 1139; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011, s. 171 oraz J. Kremis, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2008, s. 1556–1557.

¹³ Zob. np. M. Niedośpiał, *Zasadnicze rozrządzenia...*, s. 70 oraz J. Górecki, *op. cit.*, s. 132.

¹⁴ Szerzej zob. w szczególności E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 182–183; M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny*. Tom II. *Komentarz...*, s. 1150–1151 oraz P. Księżak, *Początek biegu terminu przedawnienia roszczenia o wykonanie zapisu*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 1, s. 71 i n oraz powołana tam literatura i orzecznictwo.

¹⁵ Na inne przyczyny zmniejszające pewność uzyskania korzyści z tytułu zapisu obligacyjnego wskazuje J. Biernat, *Z problematyki tzw. testamentu działowego w polskim prawie spadkowym*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 4, s. 42–43.

¹⁶ Również w dekreście z 1946 r. przyjęto konstrukcję zapisu o skutkach obligacyjnych (zob. art. 113 § 1 PrSpadk).

¹⁷ Po noweli marcowej zapis taki nazwany został zapisem zwykłym.

¹⁸ Odnośnie konstrukcji prawnej zapisu w obcych systemach prawnych zob. J. Górecki, *op. cit.*, s. 130–132.

Zgodnie z art. 968 § 1 k.c., zapis zwykły polega na tym, że spadkodawca przez rozrządzenie testamentowe nakłada na spadkobiercę ustawowego lub testamentowego¹⁹ obowiązek spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz oznaczonej osoby. Z chwilą otwarcia spadku pomiędzy obciążonym zapisem spadkobiercą a zapisobiercą powstaje stosunek obligacyjny, z którego wynika roszczenie o spełnienie określonego świadczenia majątkowego²⁰. Zapisobierca zwykły, w przeciwieństwie do spadkobiercy, nie jest następcą prawnym spadkodawcy i to nie tylko pod tytułem ogólnym, lecz także pod tytułem szczególnym²¹. Pomiedzy spadkodawcą a zapisobiercą nie istnieje węzeł prawny²². Zapisobierca zwykły (dalszy zapisobierca) jest następcą prawnym pod tytułem szczególnym obciążonego zapisem spadkobiercy (zapisobiercy)²³. Zapisobierca zwykły uzyskuje korzyść wskazaną w testamencie przez spadkodawcę, natomiast nie należy do osób odpowiedzialnych za długi spadkowe. Przepisy kodeksu cywilnego jedynie wyjątkowo pozwalają przerzucić część ciężaru związanego z tą odpowiedzialnością na zapisobierców i dotyczy to wyłącznie realizacji roszczenia z tytułu zachowku. Może to nastąpić na skutek wykonania przez spadkobiercę/spadkobierców uprawnienia, o którym mowa w art. 1003 k.c. i art. 1005 § 1 k.c. Zgodnie z przepisem art. 1003 k.c., spadkobiercy zobowiązani do zaspokojenia roszczenia z tytułu zachowku mogą żądać stosunkowego²⁴

¹⁹ Analogiczny obowiązek spadkodawca może nałożyć również na samego zapisobiercę; powstaje wówczas tzw. dalszy zapis (art. 968 § 2 k.c.).

²⁰ Zob. np. E. Niezbecka, *Zapis...*, s. 82 i n.

²¹ Tak SN w wyroku z dnia 18.02.1999 r., I CKN 1002/97, niepubl., teza 1. Zob. np. E. Niezbecka, *Ustanowienie spadkobiercy i zapisobiercy w testamencie*, „Rejent” 1992, nr 6, s. 40–41. W przypadku zapisu windykacyjnego bezpośrednia sukcesja następuje po spadkodawcy i ma – jak się wydaje – charakter syngularny. Do problematyki charakteru następstwa prawnego w przypadku ustanowienia zapisu windykacyjnego autorka powróci w dalszej części opracowania.

²² Z takim stanowiskiem nie kłóci się wyrażony w literaturze pogląd (M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny*. Tom II. *Komentarz...*, s. 1139), zgodnie z którym zapisobierca nie jest sukcesorem uniwersalnym spadkodawcy, „lecz może być **co najwyżej** [pokręśl. moje – H.W.] następcą prawnym szczególnym (sukcesorem syngularnym), i to tylko pośrednim spadkodawcy (wobec koniecznego pośrednictwa osoby obciążonej). Tak też M. Niedośpiał, *Swoboda testowania...*, s. 96 oraz J. Górecki, *op. cit.*, s. 129.

²³ Zob. w szczególności E. Skowrońska-Bocian, *Glosa do uchwały SN z 16.9.1993 r., III CZP 122/93, OSP 1994, z. 10, poz. 177*. Autorka (*Testament...*, s. 172–173) podkreśla, że o istnieniu następstwa prawnego między zapisobiercą a spadkobiercą można mówić tylko wówczas, gdy obowiązek spadkobiercy polega na przeniesieniu na zapisobiercę określonego prawa. Następstwo takie natomiast nie istnieje, gdy obowiązek obciążonego zapisem polega na świadczeniu usług. Zob. też M. Niedośpiał, *Swoboda testowania...*, s. 96. Por. J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1990, opracował i zaktualizował A. Mączyński, s. 62–63.

²⁴ Zgodnie z art. 1004 § 1 k.c., zmniejszenie zapisów zwykłych następuje w stosunku do ich wartości, chyba że z treści testamentu wynika odmienna wola spadkodawcy. Por. art. 1005 § 1 k.c., który stosuje się, jeżeli spadkobierca zobowiązany do zaspokojenia roszczenia z tytułu zachowku sam jest uprawniony do zachowku.

zmniejszenia zapisów zwykłych²⁵. Uprawnienie do żądania zmniejszenia zapisów przysługuje jedynie spadkobiercy i jest skuteczne pomiędzy spadkobiercą a zapisobiercą²⁶.

Sytuacja zapisobiercy windykacyjnego jest konstrukcyjnie odmienna. Poza sporem pozostaje, że zapisobierca windykacyjny jest następcą prawnym spadkodawcy, jednak charakter prawny tego następstwa nie jest już tak oczywisty. W odniesieniu do uzyskiwanego z chwilą otwarcia spadku prawa (przeznaczonego przez spadkodawcę konkretnemu zapisobiercy w testamentie) jest to z pewnością następstwo pod tytułem szczególnym²⁷. Natomiast odnośnie następstwa prawnego w sferze zobowiązań można już mieć wątpliwości. Pewne jest jedynie to, że zapisobiercy windykacyjni ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe. Z przepisów księgi IV nie wynika jednak, czy mamy tu do czynienia z następstwem pod tytułem ogólnym, czy nie. Trafne, jak się wydaje, założenie, że zamiarem ustawodawcy nie było „uczynienie z zapisobierców windykacyjnych spadkobierców”²⁸, każe konsekwentnie przyjąć, że zapisobiercy windykacyjni nie są dłużnikami spadku, a ich odpowiedzialność za długi spadkowe jest odpowiedzialnością za cudzy dług (tj. dług spadkobierców). W sensie teoretycznym nie można ich zatem zaliczyć do dłużników spadkowych, chociaż *de facto* takimi dłużnikami są. Oznacza to, że skutkiem ustanowienia zapisu windykacyjnego jest *de facto* sukcesja uniwersalna w sferze zobowiązań²⁹.

USTANOWIENIE ZAPISU WINDYKACYJNEGO. ZDOLNOŚĆ DO NABYCIA ZAPISU

Zapis windykacyjny można ustanowić tylko w testamencie notarialnym (art. 981¹ § 1 k.c.)³⁰. Ze względu na to, że dzięki zapisowi windykacyjnemu uprawniony ma jak najszybciej, tj. z chwilą otwarcia spadku, otrzymać określo-

²⁵ Przepis art. 157 § 1 PrSpadk wyraźnie stanowił, że „spadkobierca, obowiązany do wypłacenia lub uzupełnienia zachowku, może żądać od zapisobierców, aby **przyczynili się do poniesienia ciężaru** [podkreśl. moje – H.W.] wypłaty całego zachowku lub jego uzupełnienia”.

²⁶ Szerzej na ten temat zob. w szczególności P. Księżak, *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012, s. 392–403.

²⁷ Wraz z przedmiotem zapisu na zapisobiercę windykacyjnego przechodzą prawa i sytuacje prawne, które są związane z przedmiotem zapisu lub które mają na celu realizację zapisu, ochronę jego przedmiotu bądź jego zabezpieczenie. Tak P. Księżak, *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012, s. 153–155. Por. P. Zakrzewski, *Zapis windykacyjny*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 2, s. 13.

²⁸ Zob. P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 42. Zob. też K. Osajda, *Przedmiot zapisu windykacyjnego i odpowiedzialność zapisobierców windykacyjnych za długi spadkowe oraz zachowki*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 3, s. 131.

²⁹ P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 42–43 i 45. Zasady i zakres odpowiedzialności zapisobierców windykacyjnych za długi spadkowe zostaną omówione w dalszej części opracowania.

³⁰ Najszerzej problematykę formy rozrządzenia zawierającego zapis windykacyjny omawia P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 50–57. Zob. także powołaną tam literaturę oraz J.St. Piątkowski, B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 135.

ną korzyść majątkową, wyłączona została możliwość zastrzeżenia w tym zakresie warunku lub terminu. Zgodnie z art. 981³ § 1 k.c., zastrzeżenie warunku lub terminu uczynione przy ustanawianiu zapisu windykacyjnego uważa się za nieistniejące. Jeżeli jednak z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że bez takiego zastrzeżenia zapis nie zostałby uczyniony, zapis windykacyjny jest nieważny. Przepisów tych nie stosuje się, jeżeli ziszczenie się lub nieziszczenie warunku albo nadejście terminu nastąpiło przed otwarciem spadku. Nieważny ze względu na zastrzeżenie warunku lub terminu zapis windykacyjny konwertuje się w zapis zwykły warunkowy lub terminowy, chyba że co innego wynika z treści testamentu lub z okoliczności (art. 981³ § 2 k.c.)³¹.

Zapisobiercą windykacyjnym może być osoba fizyczna żyjąca na dzień otwarcia spadku³² oraz osoba prawna i jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, ale wyposażona przez przepisy w zdolność prawną, istniejąca na dzień otwarcia spadku. Warunkową zdolność do bycia zapisobiercą ma dziecko poczęte na dzień otwarcia spadku; prawo stanowiące przedmiot zapisu nabędzie, o ile urodzi się żywe. Zapis windykacyjny może otrzymać również fundacja ustanowiona w testamencie. Warunkiem nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego przez taką fundację jest jej zarejestrowanie w terminie dwóch lat od dnia ogłoszenia testamentu (art. 927 k.c. w zw. z art. 981 (5) k.c.)³³.

Nie tylko brak zdolności do dziedziczenia (bycia zapisobiercą) eliminować będzie możliwość nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego. Wśród negatywnych przesłanek takiego nabycia należy także wymienić te zdarzenia cywilnoprawne, których skutkiem będzie wyłączenie uprawnionego „od dziedziczenia”, tak jakby nie dożył otwarcia spadku, tj. orzeczenie sądu o uznaniu zapisobiercy za niegodnego dziedziczenia³⁴.

Spadkodawca może ustanowić zapis windykacyjny/zapisy windykacyjne na rzecz jednej osoby lub kilku osób (art. 959 w zw. z art. 981 (5) k.c.). Ten sam przedmiot zapisu windykacyjnego testator może przeznaczyć kilku zapisobiercom, określając wysokość udziałów, jakie w tym przedmiocie będą przypadać poszczególnym uprawnionym. Jeżeli zapis windykacyjny został ustanowiony na rzecz kilku osób, a wielkości przypadających im udziałów w przedmiocie zapisu

³¹ Tak E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 187–188; M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, s. 1155; J. St. Piątowski, B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 136; P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 67; E. Niezbecka, *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Spadki*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2012, s. 206–207 oraz H. Witzczak, *op. cit.*, s. 1083. Por. K. Osajda, *Zapis windykacyjny – nowa instytucja polskiego prawa spadkowego*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 2, s. 74.

³² Zapisobiercą windykacyjnym może być także ustanowiony cudzoziemiec (szerzej na ten temat zob. P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 77–81 oraz K. Osajda, *Komentarz do art. 981¹ k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 76–78).

³³ Szerzej na ten temat P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 60–61.

³⁴ Zob. art. 981 (5) k.c. Na temat niegodności zapisobiercy windykacyjnego zob. K. Osajda, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 38–49 i cyt. tam literatura.

nie można ustalić na podstawie treści testamentu, udziały te są równe (art. 960 w zw. z art. 981 (5) k.c.)³⁵.

Zapis windykacyjny ustanowiony na rzecz konkretnego podmiotu nie musi być jednym przysporzeniem na rzecz uprawnionego. Zapisobiercą windykacyjnym może być także zapisobierca damnacyjny, beneficjent polecenia oraz – co wynika wyraźnie z art. 1039–1042 k.c. – zapisobiercą windykacyjnym może być także ustanowiony spadkobierca³⁶.

³⁵ Zob. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 189. Zob. też W. Żukowski, *Projektowane wprowadzenie zapisu windykacyjnego do polskiego prawa spadkowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2010, z. 4, s. 1030; K. Osajda, *Zapis windykacyjny...*, s. 70; tenże, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Komentarz on line do kodeksu cywilnego*, *Legalis* oraz P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 59.

³⁶ Oceny charakteru prawnego rozrządzeń testatora dokonuje się na podstawie wykładni testamentu z uwzględnieniem, jak wyżej zaznaczono, reguły interpretacyjnej wyrażonej w art. 961 k.c. Należy zaznaczyć, że podczas dyskusji związanej z wprowadzeniem zapisu windykacyjnego nie osiągnięto porozumienia odnośnie celowości modyfikacji przepisu art. 961 k.c. Przepis ten, jak wyżej zaznaczono, zawiera regułę interpretacyjną na wypadek niejasnego wyrażenia przez spadkodawcę ostatniej woli. Propozycja, aby w odniesieniu do zapisu windykacyjnego zmienić treść wspomnianej reguły i przyjąć, że w przypadku rozrządzenia przez testatora w drodze zapisów windykacyjnych składnikami, które wyczerpują cały lub prawie cały spadek, osoby, na których rzecz zapisy zostały ustanowione, nie powinny być traktowane jak spadkobiercy (tak K. Łaski, *op. cit.*, s. 87–88), spotkała się krytyką. Trafnie wskazano m.in., że brak uzasadnienia dla rozwiązania, które odmawiałoby zapisobiercom windykacyjnym, którym testator przyznał poszczególne przedmioty majątkowe wyczerpujące cały lub prawie cały spadek, statusu spadkobierców, podczas gdy spadkobiercami w analogicznej sytuacji stawaliby się zapisobiercy zwykli, zważywszy, że ci pierwsi uzyskują silniejszy tytuł do przedmiotów wchodzących w skład spadku (szerzej o wadach propozycji zmiany przepisu art. 961 k.c. J. Górecki, *op. cit.*, s. 138–139. Zob. też M. Pazdan, *Opinia...*, s. 5–6). Odpowiednie stosowanie niezmienionego przepisu art. 961 k.c. do zapisu windykacyjnego jest przedmiotem sporu. Obok zwolenników (zob. np. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 189; J. Górecki, *op. cit.*, s. 139; H. Witczak, *op. cit.*, s. 1083–1084) i umiarkowanych zwolenników (zob. np. M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, s. 1157 oraz W. Żukowski, *op. cit.*, s. 1043) takiego rozwiązania, są także zdecydowani jego oponenty (zob. J. Turłukowski, *Zapis windykacyjny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 22–24; P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 59 oraz E. Niezbecka, *Kodeks cywilny. Komentarz...*, s. 196–197). Ci ostatni podnoszą, że ze względu na to, że przedmiot zapisu windykacyjnego nie wchodzi w skład spadku, reguły z art. 961 k.c. nie da się zastosować, skoro jego przesłanką jest, aby rozrządzenia testatora wyczerpywały prawie cały lub cały spadek. Znikome jest także praktyczne znaczenie tego problemu, jeśli się zważy, że zapisy windykacyjne mogą być ustanowione tylko w testamencie notarialnym, co jeśli nie wyklucza to minimalizuje przypadki, w których powstaną wątpliwości odnośnie charakteru prawnego dokonanych rozrządzeń (skutków, jakie chciał wywołać spadkodawca). O ile z drugim argumentem można się zgodzić, to pierwszy nie wydaje się przekonujący. Reguła z art. 961 k.c. ma zastosowanie tylko w razie wątpliwości odnośnie treści testamentu, natomiast przy przyjęciu, że mamy do czynienia z ustanowieniem zapisów windykacyjnych, które wyczerpują cały majątek (nie spadek) testatora, stosowanie przepisu art. 961 k.c. jest wyłączone. Szerzej poglądy zwolenników i przeciwników odpowiedniego stosowania do zapisów windykacyjnych przepisu art. 961 k.c. prezentują P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 137–142 oraz K. Osajda, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 14–27; tenże, *Zapis windykacyjny...*, s. 71–72, zwłaszcza przypis 27.

W przypadku kiedy którakolwiek z kilku osób, na rzecz których ustanowiony został zapis windykacyjny nie będzie chciała³⁷ lub nie będzie mogła³⁸ być zapisobiercą, udział przypadający temu potencjalnemu zapisobiercy w przedmiocie zapisu, w braku odmiennej woli spadkodawcy³⁹, przypadnie pozostałym zapisobiercom windykacyjnym stosownie do wielkości ich udziałów w tym samym przedmiocie zapisu windykacyjnego⁴⁰. Jest to konsekwencją odpowiedniego stosowania do zapisów windykacyjnych przepisów o powołaniu spadkobiercy, tu – przepisu art. 965 k.c. o przyroście⁴¹. Brak natomiast zgodności w literaturze odnośnie stosowania przyrostu do przypadków ustanowienia kilku zapisów windykacyjnych różnych przedmiotów na rzecz różnych podmiotów w sytuacji, gdy którykolwiek z nich nie chce bądź nie może być zapisobiercą. Zgodnie z tym co zostało już powiedziane, stosowanie instytucji przyrostu jest zależne od trzech przesłanek: wielości uprawnionych (zapisobierców windykacyjnych), jedności przedmiotu zapisu windykacyjnego oraz zaistnienia zdarzenia cywilnoprawnego, wskutek którego możliwość nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego jest wyłączona, co jednoznacznie wyklucza stosowanie przyrostu do przypadków wskazanych wyżej jako wątpliwe⁴². Nie jest to jednak, jak zaznaczono, jedyne stanowisko prezentowane w doktrynie. Według, jak się wydaje odosobnionego poglądu, w sytuacji, gdy spadkodawca ustanowi kilka zapisów windykacyjnych i będą one miały różny przedmiot i różne podmioty zostaną wskazane jako uprawnione, spośród których jeden np. zostanie uznany za niegodnego dziedziczenia, to przedmiot zapisu windykacyjnego przypadnie pozostałym uprawnionym (z innych zapisów windykacyjnych). Trudno podzielić argumentację, iż wniosek taki uzasadnia konieczność uszanowania woli testatora, którego zamiarem było wyłączenie przedmiotu zapisu windykacyjnego ze spadku⁴³.

Ustanawiając zapis windykacyjny, spadkodawca może skorzystać z instytucji podstawienia, tj. ustanowić zapisobiercę windykacyjnego na wypadek, gdyby inna osoba ustanowiona jako zapisobierca windykacyjny nie chciała lub nie mogła

³⁷ Zapisobierca windykacyjny może zapis odrzucić, składając w tym celu stosowne oświadczenie (zob. art. 981 (5) k.c.), o czym niżej.

³⁸ W przypadku uznania jej za niegodną dziedziczenia. Zob. przypis 34.

³⁹ Która może się wyrażać np. w ustanowieniu zapisobiercy podstawionego, o czym niżej.

⁴⁰ Przepis art. 965 k.c. będzie miał zastosowanie także wówczas, gdy dwóch lub więcej zapisobierców windykacyjnych nie będzie chciało lub nie będzie mogło nabyć zapisu. Musi jednak pozostać jeden zapisobierca windykacyjny. Por. postanowienie SN z 12.10.1973 r., III CRN 234/72, niepubl.

⁴¹ Zob. P. Księżak, *Podstawowe problemy zapisu windykacyjnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, z. 4, s. 1063 i cyt. tam literatura; tenże, *Zapis windykacyjny...*, s. 69–72 i 135 oraz K. Osajda, *Zapis windykacyjny...*, s. 71.

⁴² Zob. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 189; K. Osajda, *Zapis windykacyjny...*, s. 71, przypis 24 i cyt. tam literatura oraz tenże, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 7–8.

⁴³ Tak J. Tułukowski, *op. cit.*, s. 48.

być zapisobiercą (tzw. podstawienie zwykłe – art. 963 w zw. z art. 981 (5) k.c.). Skutki podstawienia zwykłego mogą powstać także wówczas, gdy treścią rozrządzenia testatora będzie zobowiązanie zapisobiercy windykacyjnego do zachowania nabytego zapisu i do pozostawienia go innej osobie. Ma ono bowiem tylko ten skutek, że „dalszy uprawniony” jest zapisobiercą windykacyjnym na wypadek, gdyby ten, na czyją rzecz został ustanowiony zapis windykacyjny nie chciał lub nie mógł być zapisobiercą; jeżeli z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że zapisobierca windykacyjny bez takiego ograniczenia nie byłby powołany, powołanie zapisobiercy windykacyjnego jest nieważne (tzw. podstawienie powiernicze – art. 964 w zw. z art. 981 (5) k.c.). Oznacza to, że przepis art. 964 k.c. dotyczy jedynie takiego rozrządzenia, które nakładałoby na zapisobiercę windykacyjnego obowiązek o skutku rzeczowym, natomiast mając na uwadze przepisy art. 981 (4) k.c. i art. 975 k.c. nie sposób wyprowadzać z powołanego unormowania zakazu podstawienia powierniczego w przypadku zapisu damnacyjnego⁴⁴. Spadkodawca mógłby zatem obciążyć zapisobiercę windykacyjnego zapisem zwykłym mającym za przedmiot lub część przedmiotu zapisu windykacyjnego, uzależniając lub nie uzależniając jego skuteczność od warunku lub terminu, w tym także od śmierci zapisobiercy windykacyjnego (wówczas z chwilą śmierci zapisobiercy windykacyjnego zapisobierca zwykły nabędzie wierzitelność o jego wykonanie; zobowiązanymi będą spadkobiercy zapisobiercy windykacyjnego)⁴⁵.

PRZYJĘCIE LUB ODRZUCENIE ZAPISU WINDYKACYJNEGO

Wskazanemu w testamencie zapisobiercy windykacyjnemu, tak jak spadkobiercy, przysługuje uprawnienie kształtujące⁴⁶ do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu⁴⁷. Zapisobierca windykacyjny, który (tak jak spadkobierca) z chwilą otwarcia spadku nabywa przedmiot zapisu⁴⁸, powinien mieć możliwość zdecydowania, czy chce, aby przedmiot ten stał się częścią jego majątku⁴⁹. Definitywne nabycie przedmiotu zapisu uzależnione jest od jego przyjęcia. Przyjęcie zapisu następuje nie tylko w przypadku złożenia przez uprawnio-

⁴⁴ Por. H. Witzczak, *op. cit.*, s. 1084 oraz P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 76 (przypis 43).

⁴⁵ Zob. np. P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 75–77 oraz K. Osajda, *Zapis windykacyjny...*, s. 71; tenże, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 8–11.

⁴⁶ J. St. Piątkowski, B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 146.

⁴⁷ Do zapisów windykacyjnych stosuje się odpowiednio przepisy o przyjęciu i odrzuceniu spadku (art. 981 (5) k.c.). Celowość tego odesłania w części kwestionuje E. Niezbecka, *Kodeks cywilny...*, s. 207.

⁴⁸ Nabycie zapisu windykacyjnego z chwilą otwarcia spadku ma, tak jak nabycie spadku, charakter tymczasowy.

⁴⁹ Por. K. Osajda, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 51.

nego odpowiedniego oświadczenia woli, ale także w przypadku bezskutecznego upływu terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu⁵⁰.

Zapisobierca windykacyjny może złożyć oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu w terminie sześciu miesięcy od dnia, w którym dowiedział się o tym, że na jego rzecz został ustanowiony zapis windykacyjny (art. 1015 § 1 w zw. z art. 981 (5) k.c.). jak wyżej zaznaczono, bezskuteczny upływ tego terminu jest jednoznaczny z przyjęciem zapisu (art. 1015 § 2 k.c. w zw. z art. 981 (5) k.c.). Jeżeli zapisobierca windykacyjny umrze przed upływem terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu nie złożony taki oświadczenia, oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu może być złożone przez jego spadkobierców. Termin do złożenia tego oświadczenia nie może się skończyć wcześniej niż termin do złożenia oświadczenia co do spadku po zmarłym zapisobiercy windykacyjnym (art. 1017 w zw. z art. 981 (5) k.c.).

Treścią oświadczenia zapisobiercy windykacyjnego może być tylko przyjęcie albo odrzucenie zapisu. Odmienne niż ma to miejsce w przypadku spadkobiercy, zapisobierca windykacyjny nie ma możliwości poprzez złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku o odpowiedniej treści (przyjęcie wprost lub z dobrodziejstwem inwentarza), wpłynąć na zakres swojej odpowiedzialności za długi spadkowe. Zakres odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego za długi spadkowe został ograniczony ustawowo⁵¹.

Oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu windykacyjnego⁵² składa się przed sądem lub przed notariuszem. Można je złożyć ustnie lub na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym⁵³, osobiście lub przez pełnomocnika (pełnomocnictwo powinno być pisemne z podpisem urzędowo poświadczonym). Jest to oświadczenie nieodwoławalne. Tak jak w przypadku oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku, oświadczenie zapisobiercy windykacyjnego złożone pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu jest nieważne (art. 1018 w zw. z art. 981 (5) k.c.). Jeżeli oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu zapisu windykacyjnego zostało złożone pod wpływem błędu lub groźby, osoba, na rzecz której został ustanowiony zapis windykacyjny, może uchylić się od skutków wadliwego oświadczenia woli przed sądem, oświadczając jednocześnie czy zapis przyjmuje, czy go odrzuca (art. 1019 w zw. z art. 981 (5) k.c.).

⁵⁰ Zob. np. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 189; K. Osajda, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 59.

⁵¹ Zob. art. 1034³ k.c.

⁵² Dopuszczalność objęcia jednym oświadczeniem wszystkich zapisów windykacyjnych ustanowionych na rzecz tego samego zapisobiercy jest w doktrynie przedmiotem sporu. Por. P. Książak, *Zapis windykacyjny...*, s. 159–160 i K. Osajda, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 53.

⁵³ Por. postanowienie SN z 10.11.2006 r., I CSK 228/06, OSN 2007, z. 7–8, poz. 123 z glosami J. Pisulińskiego, OSP 2007, z. 11, poz. 123 i P. Książaka, Rejent 2008, nr 5, s. 157 i nast. Zob. też Z. Kuniewicz, *Forma oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku składanego przed notariuszem*, „Rejent” 2010, nr 1, s. i n.

Jeżeli jedyny zapisobierca windykacyjny złoży ważne oświadczenie o odrzuceniu zapisu, przedmiot zapisu, przy założeniu, że nie ma zapisobiercy podstawionego, wejdzie w skład spadku. Jeżeli zapis windykacyjny został ustanowiony na rzecz kilku osób, a jedna z nich odrzuciła zapis⁵⁴, każdemu z pozostałych zapisobierców przysługiwać będzie udział w przedmiocie zapisu „wynikający” z treści testamentu oraz udział ustalany wskutek działania instytucji przyrostu (przy założeniu, że spadkodawca nie wyraził odmiennej woli i np. nie ustanowił zapisobiercy podstawionego).

Do zapisu windykacyjnego znajduje również zastosowanie zasada niepodzielności przyjęcia lub odrzucenia spadku. Oznacza to, że za niedopuszczalne należy uznać częściowe przyjęcie/odrzucenie zapisu przez zapisobiercę windykacyjnego. Ze względu jednak na to, że zasada ta w odniesieniu do przyjęcia/odrzucenia spadku doznaje wyjątków, rozważyć należy, czy wyjątki te mogą znaleźć zastosowanie także w odniesieniu do zapisu windykacyjnego. Pierwszy z nich dotyczy sytuacji, w której zapis windykacyjny został ustanowiony na rzecz kilku osób, spośród których jedna odrzuciła zapis, wskutek czego, oczywiście przy założeniu braku odmiennej woli testatora, każdy z pozostałych uprawnionych otrzyma udział w przedmiocie zapisu windykacyjnego tak jakby z dwóch tytułów (źródeł) – jako zapisobierca ustanowiony i z tytułu przyrostu. Wydaje się, że w takim przypadku zapisobierca windykacyjny może przyjąć udział w przedmiocie zapisu, który otrzymał na podstawie testamentu, a odrzucić udział przysługujący mu z tytułu przyrostu, natomiast ze względu na to, że przyrost skutkuje tylko wobec zapisobiercy windykacyjnego, odrzucenie części przeznaczony w testamencie wyłącza możliwość skorzystania z części należnej tytułem przyrostu (art. 1014 § 2 w zw. z art. 981 (5) k.c.). Drugi przypadek dotyczy sytuacji, w której zapis windykacyjny został ustanowiony na rzecz kilku osób, spośród których jedna odrzuciła zapis, a testator zaznaczył, że na wypadek gdyby którakolwiek z nich nie chciała lub nie mogła być zapisobiercą windykacyjnym, jej udział w przedmiocie zapisu otrzyma jeden z pozostałych uprawnionych (czyli zastosował podstawienie zwykłe). W takim przypadku zapisobierca windykacyjny otrzyma określoną ułamkiem część w przedmiocie zapisu windykacyjnego – na która składać się będzie część przeznaczona mu pierwotnie przez spadkodawcę i ta przypadła tytułem podstawienia. Ze względu na to, że nie ma, tak jak w przypadku przyrostu, zależności pomiędzy udziałem „zapisanym windykacyjnie” i należnym tytułem podstawienia, uprawniony może złożyć dowolne oświadczenia co do przyjęcia lub odrzucenia zapisu (art. 1014 § 1 w zw. z art. 981 (5) k.c.)⁵⁵.

Jeżeli zapisobierca windykacyjny odrzuci zapis z pokrzywdzeniem wierzycieli, to każdemu z wierzycieli, którego wierzytelność istniała w chwili otwarcia spadku, przysługiwać będzie uprawnienie do żądania uznania odrzucenia zapisu

⁵⁴ Albo została uznana wyrokiem sądu za niegodną otrzymania zapisu.

⁵⁵ Zob. H. Witczak, op. cit., s. 1084 oraz K. Osajda, *Komentarz do art. 981 (5) k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, , p. 62–63.

za bezskuteczne w stosunku do niego według przepisów o ochronie wierzycieli w razie niewypłacalności dłużnika (art. 1024 k.c.). Zapisobierca windykacyjny będzie zobowiązany względem spadkobiercy (lub innego zapisobiercy windykacyjnego) – nabywcy przedmiot zapisu windykacyjnego, z którego prowadzona będzie egzekucja przez wierzyciela, na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu⁵⁶.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZAPISOBIERCY WINDYKACYJNEGO ZA DŁUGI SPADKOWE

Najbardziej skomplikowaną, jak się wydaje, kwestią dotyczącą określenia statusu prawnego zapisobiercy windykacyjnego jest kwestia jego odpowiedzialności za długi spadkowe. W literaturze trafnie podnoszono, że określenie zasad odpowiedzialności za długi spadkowe w nowym stanie prawnym⁵⁷, które uznano za zadanie najtrudniejsze, powinno odbyć się z uwzględnieniem zasady, iż zwiększenie swobody testowania poprzez stworzenie możliwości skorzystania z instytucji zapisu windykacyjnego, nie może niekorzystnie wpływać na sytuację prawną wierzycieli spadkowych⁵⁸.

Podczas dyskusji nad kształtem przyszłych rozwiązań odnośnie zakresu odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego za długi spadkowe zaproponowano, aby została ona uregulowana w sposób zbliżony do odpowiedzialności spadkobiercy przyjmującego spadek z dobrodziejstwem inwentarza. Po bezskutecznym upływie terminu do odrzucenia zapisu zapisobierca odpowiadałaby za długi spadkowe całym swoim majątkiem, do wartości otrzymanego zapisu. Do tego czasu jego odpowiedzialność byłaby ograniczona do przedmiotu zapisu⁵⁹. Jak zostanie to niżej wyjaśnione, w nowym stanie prawnym przyjęto inne rozwiązanie – odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego za długi spadkowe została ograniczona do wartości przedmiotu zapisu już od chwili otwarcia spadku.

Polski ustawodawca zdecydował, że zapisobiercy windykacyjni odpowiedzialność za długi spadkowe, z wyjątkiem długu z tytułu zachowku⁶⁰, ponoszą wspólnie ze spadkobiercami⁶¹. Poza sporem pozostaje, że zapisobierca windykacyjny nie zawsze poniesie odpowiedzialność za wszystkie długi spadkowe;

⁵⁶ Szerzej P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 162–163.

⁵⁷ Przystępując do prac legislacyjnych przyjęto założenie, że zasady odpowiedzialności zapisobierców zwykłych pozostają niezmienione.

⁵⁸ J. Górecki, *op. cit.*, s. 140. Tak też w *Uzasadnieniu do opracowanego przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw*, s. 13–14; dalej jako *Uzasadnienie projektu ustawy* (projekt wraz z uzasadnieniem znajduje się m.in. na stronach Ministerstwa Sprawiedliwości – www.ms.gov.pl).

⁵⁹ J. Górecki, *op. cit.*, s. 140–141.

⁶⁰ O czym niżej.

⁶¹ Jak zostało to już powiedziane, zasady odpowiedzialności zapisobierców w windykacyjnych za długi spadkowe dotyczą w istocie odpowiedzialności za cudzy dług, tj. dług spadkobierców.

odpowiedzialność za zapisy zwykłe i polecenia zostanie wyłączona, jeżeli obowiązek ich wykonania spadkodawca nałoży na inny podmiot niż zapisobierca windykacyjny. Nie budzi również wątpliwości, że sytuacja zapisobiercy windykacyjnego zmieni się zasadniczo, gdy zapisobiercą windykacyjnym testator uczyni jednego ze swoich spadkobierców. Zakres odpowiedzialności za długi spadkowe takiego spadkobiercy będzie zależny od sposobu przyjęcia spadku⁶².

Po drugie, zasady odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego za długi spadkowe zostały zróżnicowane w zależności od rodzaju długu; jak wyżej zaznaczono, odmiennie w stosunku do pozostałych długów spadkowych zapisobierca windykacyjny odpowiada za dług z tytułu zachowku⁶³.

Odpowiedzialność osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny za długi spadkowe została ograniczona do wartości przedmiotu zapisu windykacyjnego według stanu i cen z chwili otwarcia spadku (art. 1034³ k.c.) – ograniczenie *pro viribus patrimonii*⁶⁴. Jak zostało to już zaznaczone, ograniczenie odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego ma charakter kwotowy już od chwili otwarcia spadku. Ustawą z 18.03.2011 r. nie został dodany do kodeksu cywilnego przepis na kształt art. 1030 k.c., który ograniczałby odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego w okresie od otwarcia spadku do jego przyjęcia do przedmiotu zapisu windykacyjnego. Zapisobierca już od chwili otwarcia spadku ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe całym swoim majątkiem⁶⁵.

Zgodnie z art. 1034¹ § 1 k.c., do chwili działu spadku wraz ze spadkobiercami solidarną odpowiedzialność za długi spadkowe ponoszą także osoby, na

⁶² W przypadku przyjęcia spadku wprost, odpowiedzialność spadkobiercy za długi spadkowe jest szersza niż zapisobiercy windykacyjnego, bo nieograniczona. Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza i przyjęcie zapisu windykacyjnego (tu – w jeden możliwy sposób), spowoduje, że odpowiedzialność ta będzie sięgać wysokości stanu czynnego spadku ujawnionego w spisie inwentarza i wartości przedmiotu zapisu windykacyjnego według stanu i cen z chwili otwarcia spadku. Ostateczną granicę tej odpowiedzialności wyznaczy suma tych dwóch wartości. Tak P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 185. Zob. też K. Osajda, *Przedmiot zapisu windykacyjnego i odpowiedzialność zapisobierców windykacyjnych za długi spadkowe oraz zachowki*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 3, s. 132–133.

⁶³ K. Osajda, *Przedmiot zapisu windykacyjnego...*, s. 131.

⁶⁴ Przyjęte ograniczenie ma chronić zapisobiercę windykacyjnego przed uwikłaniem „w nadmierną i niespodziewaną odpowiedzialnością za długi spadkowe” (M. Pazdan, *Opinia...*, s. 7).

⁶⁵ Zob. w szczególności E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 284. Zob. też W. Żukowski, *op. cit.*, s. 1036–1037 i 1043–1044 oraz K. Osajda, *Przedmiot zapisu windykacyjnego...*, s. 131. W doktrynie postuluje się, że względu na niezasadne zaostrenie zasad odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego w stosunku do zasad, jakie stosuje się do odpowiedzialności spadkobiercy, aby (ze względów celowościowych) do zapisobiercy windykacyjnego *per analogiam* stosować reguły odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe do czasu przyjęcia spadku. Oznaczałoby to, że do czasu przyjęcia zapisu windykacyjnego odpowiedzialność zapisobiercy ogranicza się do przedmiotu zapisu windykacyjnego (ograniczenie *cum viribus hereditatis*) – tak J. Turłukowski, *op. cit.*, s. 83 oraz P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 180 i 214–15. Por. K. Osajda, *Komentarz do art. 1034¹ k.c. i 1034³*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wydaje się, względu na nie pozostawiające wątpliwości brzmienie art. art. 1034³ k.c., należy potraktować wyrażony pogląd jako postulat *de lege ferenda*.

których rzecz spadkodawca uczynił zapisy windykacyjne⁶⁶. Od chwili działu spadku spadkobiercy i osoby, na których rzecz zostały uczynione zapisy windykacyjne ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe proporcjonalnie do wartości otrzymanych przysporzeń – odpowiedzialność *pro parte rata* (art. 1034² k.c.)⁶⁷. W kodeksie nie rozstrzygnięto kwestii odpowiedzialności za długi spadkowe zapisobiercy/zapisobierców i spadkobierców w przypadku, kiedy spadek dziedziczy tylko jeden spadkobierca. W literaturze proponowane są dwa rozwiązania: albo należy przyjąć, że solidarna odpowiedzialność istnieje do czasu zaspokojenia wierzycieli, albo że solidarna odpowiedzialność dotyczy przypadków, kiedy jest co najmniej dwóch spadkobierców, co oznacza, że w omawianej sytuacji spadkobierca i zapisobierca odpowiadają proporcjonalnie do wartości otrzymanych przysporzeń⁶⁸.

Spór w doktrynie dotyczy także dopuszczalności uznania przepisów art. 1034¹–1034³ k.c. za *lex specialis* w stosunku do art. 1034 k.c. Rozstrzygnięcie tego sporu to rozwiązanie problemu odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe po działu spadku w sytuacji ustanowienia przynajmniej jednego zapisu windykacyjnego. Innymi słowy, rozstrzygnięcie tej kwestii zawiera w sobie odpowiedź na pytanie, czy istnienie zapisu windykacyjnego modyfikuje zakres odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe po działu spadku w ten sposób, że nie jest to już odpowiedzialność proporcjonalna do udziałów w spadku, a do wysokości otrzymanych przysporzeń (art. 1034² k.c.)⁶⁹.

Poza sporem pozostaje, że do zapisobiercy windykacyjnego nie stosuje się przepisów regulujących zasady odpowiedzialności spadkobiercy, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza. Ze względu na to, że zapisobierca windykacyjny nie jest dłużnikiem spadkowym, a „jedynie” odpowiada za cudzy dług w granicach zakreślonych przez ustawę, jego ewentualna zła wiara (spłaca-

⁶⁶ Rozliczenia między spadkobiercami i osobami, na których rzecz zostały uczynione zapisy windykacyjne, następują proporcjonalnie do wartości otrzymanych przez nich przysporzeń. Spadkobiercom uwzględnia się ich udział w wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku (art. 1034¹ § 2 k.c.).

⁶⁷ Szerzej zob. K. Osajda, *Komentarz do art. 1034² k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 6; tenże, *Przedmiot zapisu windykacyjnego...*, s. 132.

⁶⁸ Zwolenników obydwu stanowisk wymienia P. Ksieżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 181, przypisy 6 i 7, przy czym sam opowiada się za drugim z zaprezentowanych poglądów (zob. argumenty Autora – s. 182).

⁶⁹ Za uznaniem przepisów art. 1034¹ – 1034³ k.c. za *lex specialis* w stosunku do art. 1034 k.c. opowiada się A. Stępnia, *Nowelizacja Kodeksu cywilnego w zakresie prawa spadkowego*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 12, s. 636. Przeciwnie stanowisko prezentuje P. Ksieżak (*Zapis windykacyjny...*, s. 182–183), który przyjmuje, że przepis art. 1034² k.c. odnosi się wyłącznie do zasad odpowiedzialności zapisobierców windykacyjnych i spadkobierców, natomiast zasady odpowiedzialności spadkobierców po działu spadku określa niezmienną nowelą marcową przepis art. 1034 § 2 k.c., zgodnie z którym od chwili działu spadku spadkobiercy ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe w stosunku do wielkości udziałów (a nie wartości otrzymanych przysporzeń).

nie niektórych, wybranych długów spadkowych pomimo wiedzy odnośnie istnienia również innych) nie ma wpływu na poszerzenie tych granic⁷⁰.

Odrębnego omówienia wymagają zasady odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego za dług z tytułu zachowku⁷¹. Zgodnie z art. 999¹ § 1 zd. 1 k.c., jeżeli podmiot uprawniony do zachowku nie będzie mógł otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy⁷², wówczas ze stosownym rozszczeniem będzie mógł wystąpić przeciwko osobie, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny doliczony do spadku⁷³. Granice odpowiedzialności zobowiązanego zostały określone w tym przypadku analogicznie jak obdarowanego. Osoba, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, obowiązana jest do zapłaty sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku tylko w granicach wzbogacenia⁷⁴ będącego skutkiem zapisu windykacyjnego (art. 999¹ § 1 zd. 2 k.c.⁷⁵),

⁷⁰ P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 159, 184–185 i 221.

⁷¹ Ze względu na to, że ustanowienie zapisów windykacyjnych poprzez zmniejszenie wartości majątku spadkowego byłoby niekorzystne dla osób uprawnionych do zachowku, przysporzenia dokonane na rzecz legatariuszy windykacyjnych uwzględnia się przy ustalaniu wysokości zachowku w sposób zbliżony do dokonanych przez spadkodawcę za życia darowizn. Przyjęte rozwiązanie skutecznie przeciwdziała ewentualnemu obejściu przepisów o zachowku przez testatora. Zasady doliczania darowizn do czystej wartości spadku, zróżnicowane w zależności od czasu ich dokonania i podmiotu, na rzecz którego zostały dokonane, nie mogą mieć, co oczywiste, zastosowania do analogicznej operacji matematycznej w przypadku dokonania zapisów windykacyjnych. Ze względu na jednakowy moment skuteczności zapisów windykacyjnych, do czystej wartości spadku doliczeniu podlegają na jednakowych zasadach wszystkie ustanowione przez spadkodawcę zapisy windykacyjne. W odróżnieniu od darowizny, chwila, na którą oceniać się będzie stan przedmiotu zapisu windykacyjnego będzie zawsze chwilą otwarcia spadku, podczas chwila ta będzie różna w odniesieniu do kolejno dokonywanych darowizn. Natomiast wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego będzie obliczana według stanu z chwili otwarcia spadku, a według cen z chwili ustalania zachowku (art. art. 995 § 2 k.c.). Takie rozwiązanie wydaje się zrozumiałe, skoro przedmiot zapisu przechodzi na uprawnionego z chwilą otwarcia spadku. W nowym stanie prawnym zarówno darowizna, jak i zapis windykacyjny dokonane przez spadkodawcę na rzecz uprawnionego do zachowku będą zaliczane na należny mu zachówek (art. 996 zd. 1 k.c.). W przypadku kiedy uprawnionym do zachowku jest dalszy zstępny spadkodawcy, na należny mu zachówek zaliczeniu podlegać będą także zapis windykacyjny i darowizny poczynione przez spadkodawcę na rzecz jego wstępnego (art. 996 zd. 2 k.c.).

⁷² Szerzej na ten temat K. Osajda, *Komentarz do art. 999¹ k.c., w: Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 2–4. Rozwiązanie takie należy ocenić krytycznie. Zob. w szczególności P. Księżak, *Zachówek...*, s. 410–411 oraz tenże, *Zapis windykacyjny...*, s. 190 i n. oraz cyt. Tam literatura.

⁷³ Zgadzam się z zarzutem (P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 195–196) nietrafnego sformułowania przepisu art. 999¹ § 1 k.c. Zapisy windykacyjne skutkują wszystkie w tej samej chwili, stąd określenie „doliczone do spadku” jest niewłaściwe jako sugerujące, że są też takie zapisy, które przy liczeniu wysokości zachowku i ustalania kręgu osób odpowiedzialnych za dług z tego tytułu, należy pominąć. Tymczasem wyjątki dotyczą jedynie darowizn i obdarowanych.

⁷⁴ Wzbogacenie w tym przypadku oznacza zwiększenie wartości majątku osoby, na której rzecz został ustanowiony zapis windykacyjny w stosunku do wartości tego majątku sprzed otwarcia spadku. Granice odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego wyznacza aktualne wzbogacenie, tj. wzbogacenie z chwili zamknięcia rozprawy. Wzbogaceniem może być pozostawanie w majątku zapisobiercy windykacyjnego przedmiotu zapisu, ale także korzyść uzyskana np. w zamian za ten przedmiot. Szerzej przypadki istnienia wzbogacenia pomimo braku w majątku zapisobiercy

podczas gdy granicą odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego za pozostałe długi spadkowe jest wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego według stanu i cen z chwili otwarcia spadku (art. 1034³ k.c.). W literaturze przyjęte rozwiązanie, które różnicuje pozycję wierzycieli spadkowych na niekorzyść uprawnionego do zachowku, jest krytykowane⁷⁶.

Dodatkowe ustawowe ograniczenia odpowiedzialności zapisobiercy windykacyjnego dotyczą przypadków, w których jest on jednocześnie uprawniony do zachowku po spadkodawcy. Zgodnie z art. 999¹ § 2 k.c., jeżeli osoba, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, sama jest uprawniona do zachowku, ponosi ona odpowiedzialność względem innych uprawnionych do zachowku tylko do wysokości nadwyżki przekraczającej jej własny zachówek⁷⁷.

Osobie, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny zostało, tak jak obdarowanemu, przyznane upoważnienie przemienne (*facultas alternativa*). Zgodnie z art. 999¹ § 3 k.c., może ona zwolnić się od obowiązku zapłaty sumy potrzebnej do uzupełnienia zachowku przez wydanie przedmiotu zapisu⁷⁸ (zob. art. 1000 § 3 k.c.)⁷⁹. Ze względu na to, że przedmiot zapisu windykacyjnego może być źródłem korzyści, ale też przynosić straty, wartość wzbogacenia i wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego nie musi być jednakowa. Wydając przedmiot zapisu windykacyjnego, którego wartość przewyższa aktualne wzbogacenie będące skutkiem zapisu windykacyjnego, zapisobierca nie ma prawa żądać zwrotu nadwyżki. Zmniejszenie się wartości przedmiotu zapisu windykacyjnego na skutek jego uszkodzenia może, ale nie musi, w przypadku jego wydania uprawnionemu, całkowicie zwalniać zapisobiercę z odpowiedzialności za zachówek. Zależy to od porównania chwili, od której zapisobierca powinien liczyć się z obowiązkiem zaspokojenia roszczenia o zachówek i chwili, w której nastąpiło zmniejszenie się wartości przedmiotu zapisu windykacyjnego. Jeżeli zmniejszenie wartości przedmiotu zapisu będzie późniejsze w czasie, zapisobierca windykacyjny, jakkolwiek nadal uprawniony z art. 999¹ § 3 k.c., odpowiadać będzie w granicach aktualnego wzbogacenia⁸⁰.

Odmienne od odpowiedzialności obdarowanych za zachówki (którzy odpowiadają w kolejności wskazanej w art. 1001 k.c.) uregulował natomiast usta-

windykacyjnego przedmiotu zapisu omawia P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 198–200. Zob. też K. Osajda, *Komentarz do art. 999¹ k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 8–12.

⁷⁵ Por. art. 1000 § 1 zd. 2 k.c.

⁷⁶ Szerzej na ten temat P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 197.

⁷⁷ Ograniczenia takiego nie wprowadzono w odniesieniu do odpowiedzialności za zapisy zwykłe i polecenia. Oznacza to, że dla zapisobiercy zwykłego korzystniejsze będzie, jeżeli testator obciąży jego wykonaniem zapisobiercę windykacyjnego, a nie spadkobiercę. Tak, trafnie P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 212.

⁷⁸ Szerzej zob. K. Osajda, *Komentarz do art. 999¹ k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 15–17.

⁷⁹ Zob. np. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 191–192.

⁸⁰ Tak P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 204–205. Zob. też K. Osajda, *Komentarz do art. 999¹ k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 14.

wodawca zasady odpowiedzialności w przypadku, kiedy zapisy windykacyjne zostały uczynione na rzecz kilku osób – ich odpowiedzialność względem uprawnionego do zachowku jest solidarna⁸¹. Jeżeli jedna z osób, na rzecz których zostały uczynione zapisy windykacyjne, spełniła świadczenie uprawnionemu do zachowku, może ona żądać od pozostałych osób części świadczenia proporcjonalnych do wartości otrzymanych zapisów windykacyjnych (art. art. 999¹ § 4 k.c.). Żądanie to, co podkreśla się w literaturze, dotyczy należyj uprawniomenu wysokości świadczenia, a nie rzeczywiście otrzymanej. Jeżeli zapisobierca windykacyjny wydał uprawnionemu przedmiot zapisu i wartość tego przedmiotu przekracza wartość zachowku, to żądanie nie obejmuje zwrotu różnicy⁸².

Przepisy normujące odpowiedzialność zapisobierców windykacyjnych za długi spadkowe budzą wiele kontrowersji. Obok wyżej wskazanych, zastrzeżenia może budzić także pozostawienie w dotychczasowym kształcie przepisu art. 1003 k.c. Jak wyżej zaznaczono, wprawdzie zapisobierca zwykły nie odpowiada za długi spadkowe, ale w jednym przypadku ustawa zezwala na przerzucenie ciężaru takiej odpowiedzialności na zapisobiercę damnacyjnego. Dotyczy to odpowiedzialności za dług z tytułu zachowku. W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że zapisobierca odpowie pośrednio za dług z tytułu zachowku, jeżeli obciążony obowiązkiem wykonania zapisu zwykłego spadkobierca wystąpi do sądu z żądaniem jego stosunkowego zmniejszenia. Regulacji takiej, z niezrozumiałych względów, zabrakło w odniesieniu do zapisobiercy windykacyjnego, na którego testator nałożył obowiązek wykonania zapisu zwykłego. W sposób oczywisty różnicuje to pozycję zapisobiercy zwykłego w zależności od tego, czy zobowiązany do spełnienia świadczenia będzie spadkobierca czy zapisobierca windykacyjny⁸³. Ustawodawca nie wprowadził również ograniczenia odpowiedzialności uprawnionego do zachowku zapisobiercy windykacyjnego za zapisy zwykłe, tak jak ma to miejsce w art. 998 § 1 k.c. w stosunku do uprawnionego do zachowku spadkobiercy obciążonego zapisem zwykłym.

SYTUACJA PRAWNA SPADKOBIERCY, BĘDĄCEGO JEDNOCZEŚNIE ZAPISOBIERCĄ WINDYKACYJNYM W PRZYPADKU DZIAŁU SPADKU

Należy także podkreślić wpływ istnienia zapisów windykacyjnych na zasady wydziałania sched spadkowych, jakie na skutek działu spadku otrzymają poszczególni spadkobiercy. Dotychczas, jeżeli w przypadkach dziedziczenia

⁸¹ Por. art. 1001 k.c.

⁸² Tak J. Turłukowski, *op. cit.*, s. 71; tak też P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 206.

⁸³ Wyłączenie możliwości żądania zmniejszenia zapisów zwykłych (i poleceń) przez zapisobiercę windykacyjnego ocenia się w literaturze krytycznie. Zob. np. K. Osajda, *Komentarz do art. 1003, w: Kodeks cywilny. Komentarz...*, p. 10; P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 211–212. Por. J. Turłukowski, *op. cit.*, s. 72.

ustawowego dział spadku następował między zstępnymi spadkodawcy albo między zstępnymi spadkodawcy i jego małżonkiem, wskazani spadkobiercy byli wzajemnie zobowiązaniu do zaliczenia na schedę spadkową otrzymanych od spadkodawcy darowizn, chyba że z oświadczenia spadkodawcy lub z okoliczności wynikało, że darowizna została dokonana ze zwolnieniem od obowiązku zaliczenia. Znowelizowany przepis art. 1039 § 1 k.c. i 1041 k.c. zrównuje z darowizną zapis windykacyjny, co oznacza, że w braku odmiennej woli spadkodawcy i o ile z okoliczności nie wynika nic innego, osoby, na których rzecz dokonany został zapis windykacyjny, mają obowiązek jego zaliczenia na schedę spadkową, a dalszy zstępny spadkodawcy obowiązany jest do zaliczenia na schedę spadkową zarówno darowizny, jak i zapisu windykacyjnego dokonanych na rzecz jego wstępnego. Zasada, w myśl której spadkodawca może włożyć obowiązek zaliczenia darowizny na schedę spadkową także na innego niż jego zstępni i małżonek spadkobiercę ustawowego, objęto także zapis windykacyjny (art. 1039 § 2 k.c.)⁸⁴. Zachowano mechanizm wydzielania sched spadkowych, obejmując nim także zapisy windykacyjne. Obecnie „operacja matematyczna” wydzielania sched spadkowych będzie wyglądała w ten sposób, że nie tylko wartość darowizn, ale i zapisów windykacyjnych będzie doliczana do spadku lub do części, która jest dzielona pomiędzy spadkobierców obowiązanych wzajemnie do zaliczenia. Następnie obliczana będzie scheda spadkowa każdego z tych spadkobierców, a ostatnim etapem wydzielenia schedy spadkowej będzie zaliczenie każdemu ze spadkobierców na jej poczet wartości darowizny lub zapisu windykacyjnego z tym zastrzeżeniem, że wartość przedmiotu darowizny oblicza się według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili działu spadku, natomiast wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego według stanu z chwili otwarcia spadku, a według cen z chwili działu spadku (art. 1042 § 1–2¹ k.c.). Jeżeli wartość darowizny lub zapisu windykacyjnego podlegających zaliczeniu przewyższa wartość schedy spadkowej, spadkobierca nie ma obowiązku zwrotu nadwyżki. W takim wypadku nie uwzględnia się przy działu spadku ani darowizny, ani zapisu windykacyjnego, ani spadkobiercy zobowiązanego do ich zaliczenia (art. 1040 k.c.). Tak jak w odniesieniu do darowizny, przyjęto, że przy zaliczaniu na schedę spadkową nie uwzględnia się pożytków przedmiotu zapisu windykacyjnego (art. 1042 § 3 k.c.).

PODSUMOWANIE

Analiza unormowań dotyczących zapisu windykacyjnego prowadzi, jak się wydaje, do wniosku, że sytuacja prawna zapisobiercy windykacyjnego jest bliższa sytuacji spadkobiercy niż zapisobiercy zwykłego⁸⁵. Wprawdzie tytuł III dzia-

⁸⁴ Zob. np. M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny*. Tom II. *Komentarz...*, s. 1260.

⁸⁵ Oczywiście można znaleźć także wiele podobieństw między zapisem windykacyjnym a darowizną.

łu III księgi IV k.c. sugeruje, że mamy do czynienia z jedną instytucją prawną – zapisem, która, co wynika z zawartych w nim regulacji, występuje w dwóch odmianach – zapis zwykły i zapis windykacyjny⁸⁶, jednak można podnieść wiele argumentów przeciwko takiemu stwierdzeniu. Przede wszystkim⁸⁷ różnica dotyczy odpowiedzialności za długi spadkowe, którą zapisobiercy windykacyjni ponoszą wspólnie ze spadkobiercami. Mechanizm rozłożenia ciężaru długów spadkowych na te dwie kategorie podmiotów tłumaczy się tym, że – materialnie rzecz biorąc – zapis windykacyjny jest powołaniem do spadku w zakresie jednego przedmiotu, a nie zapisem. Można zatem przyjąć, że między spadkobiercami a zapisobiercami windykacyjnymi istnieje stosunek wewnętrzny w postaci wspólności majątku spadkowego, do którego materialnie należy przedmiot zapisu windykacyjnego⁸⁸. Merytoryczna zawartość unormowań dotyczących zapisu windykacyjnego powinna zdecydować o ich usytuowaniu w kodeksie cywilnym, tj. bezpośrednio po przepisach o powołaniu spadkobiercy, a przed przepisami o zapisie zwykłym.

LEGAL STATUS OF THE VINDICATIVE LEGATEE (SELECTED ISSUES)

Summary. Introduction to polish legal system a vindicative legacy is the next stage of the law of inheritance reform. An exception to the principle of the passing of the whole estate directly to the next of kin, *legatum per vindicationem*, causes substantive effects, what means that at the moment of the opening the inheritance, law prescribed for the entitled in legacy is transferring to the legatee. Acquisition of legacy at the moment of the opening the inheritance has, the same as acquisition of inheritance, temporary character. Vindicative legatee has right to make a statement on accepting or rejecting of legacy. The provision of the vindicative legatee statement could be only accepting or rejecting of legacy. Differently than in the case of heir, the vindicative legatee does not have possibility to change the scope of responsibility for inheritance debts through making a statement on accepting of inheritance with proper provision (accepting directly or with inventory). The scope of responsibility of the legatee for inheritance debts was limited statutory in the value of vindicative legacy subject according to the condition and prices at the moment of the opening the inheritance – limitation *pro viribus patrimonii*. Before a moment of the inheritance divide, vindicative legatees with heirs are jointly and severally liable for the inheritance debts, but from the moment of the inheritance divide vindicative heirs and legatees are liable for the inheritance debts proportional to the received increment values. Mechanism of the distribution the weight of the inheritance debts for these two categories of subjects means that – from the material point of view – vindicative legacy is the appointment of the inheritance in the range of one subject, not legacy.

Key words: vindicative legacy, testamentary disposition, passing of the whole estate directly to the next of kin, singular succession

⁸⁶ Zob. K. Osajda, *Zapis windykacyjny...*, s. 70.

⁸⁷ Nabycie przedmiotu zapisu windykacyjnego następuje *ex lege* już w chwili otwarcia spadku, nie powstaje tu żadne zobowiązanie. Jak wyżej zaznaczono, zapisobierca windykacyjny, tak jak spadkobierca, nie może być ustanowiony pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu.

⁸⁸ P. Księżak, *Zapis windykacyjny...*, s. 176.